

Sverige i början av 2006 – rapport från en Listening Post arrangerad av AGSLO – 1

Till denna Listening Post samlades femton personer som delade sina erfarenheter utifrån olika roller i samhället. Det var erfarenheter av arbetsroller från departement, psykiatri, kommun och landsting, konsultation och eget företagande. Men det var också erfarenheter av roller i kulturella sammanhang som körsång, jazzmusik och dans. Ett par av deltagarna tillhörde en yngre generation medan flertalet av deltagarna runt femtio år och över.

Britta Högberg ledde samtalet tillsammans Johanna Crafoord.

Del 1: Delande av aktuella erfarenheter

Under denna del inbjöds deltagarna att reflektera frågor i samhället som upptog dem. Ett centralt tema under samtalet var framtiden. Inledningsvis rörde sig samtalet om unga människor och ungdomskulturen. De samtal ungdomar för med varandra på Internet uppmärksammades. Att samtalen sker utan vuxnas insyn oroade och flera tyckte att vuxna skulle gå in på till exempel Lunar Storm och delta i samtalen. Klyftorna i samhället uppmärksammades och skillnaderna för ungdomar som växer upp i goda familjer och de som blir lämnade åt sig själva sågs som ett stort problem. Maktlöshet var ett tema som belystes på flera sätt. Denna sågs i relation till globalisering och individualisering. I förhållande till detta associerades till den trängselskatt som införts på försök i Stockholm. Denna kallades ”trivselskatt” och symboliserade ett försök att etablera en gräns. Samtalet övergick till upplevelser av rädsla och våld i samhället och det konstaterades att våldet nog inte var värre än tidigare. Problemet uppfattades mer i termer av att vi inte längre kunde ta hand om våld. Erfarenheter från andra länder underströk detta. Frågan om gränslöshet och att man inte längre kan säga nej till barn var ytterligare ett uttryck för detta. Oro för att samhället vittrar sönder inifrån kom till uttryck. Upplevelsen av att befinna sig i ett fasskifte formulerades som att man inte vet varifrån man kommer och vart man är på väg. Benägenhet att organisera bort tänkandet underminerar möjligheter att se sammanhang och helheter. Ekonomismen, ”kvartalsekonomin” bidrog till att tempot i samhället, vilket ytterligare bidrog till de svårigheter man observerar i organisationer och institutioner Ett annat tema handlade om att valfrihet och att inte vilja välja. Reella hot som terrorism, kärnvapen i Iran är frågor som manar till ställningstagande och försvar av det samhälle vi har. Avsaknaden av hierarkier uppmärksammades och att relationer idag är horisontella. Detta är ett bidragande skäl till att människor inte vill arbeta som ledare. Svårigheter för unga människor, i synnerhet unga kvinnor, att starta eget togs upp. Ett annat tema handlade om individens förhållande till kollektivet. En sida av det rörde strävan att skapa sin egen värld, en annan rädsla för att ta ansvar, engagera sig och ta ställning. Detta påverkade också mellanmänniska relationer och upplevelse av identitet. Vidare togs möjligheterna till genuina dialoger upp. Dessa fanns inte bland den trevliga medelklassen utan ville man finna detta fick man söka sig utanför de områden i innerstan där folk bodde i bostadsrätter. Ett centralt tema var också att finna positiva motbilder och att i handling motverka upplevelsen av isolering. Detta framträdde mer som man gjorde något i förhållande till andra än att uppleva ett eget behov av att andra förhöll sig till en själv på detta sätt. Det fanns ett sökande efter någon form av sund förändring. Förhållandet till historia uppmärksammades liksom betydelsen av berättelse. Berättelse framträdde i samtalet både i form av historia och i form av språk. Valfriheten diskuterades och synen på utveckling. Utveckling hade tidigare framstått som att få mer och att inte behöva avstå från något, samt att investera i framtiden. Samtalet avslutades med funderingar om framtiden både i förhållande till familjen, där man trodde att kärnfamiljen kommer att bestå trots de nya former som visar sig nu. Likaså kommer det att skapas hierarkier

och maktförhållanden. Hur nära relationer kommer att se ut var en annan fråga. Det framfördes att för unga föräldrarna finns det mycket av kurser och information och detta uppfattades positivt. Baksidan av det var att inte kunna lita på den egna erfarenheten. Här exponerades även förhållandet till välfärdsstaten. De yngre deltagarna menade att de inte levt i välfärdsstaten utan växt upp under nedskärningar och lärt sig att man måste klara sig själv. Vidare presenterades exempel på ambivalens och misstro i kontakter på tunnelbana; det handlade både om en önskan att närma sig andra för att skapa ett positivt samhälle och en osäkerhet på vad sådana närmanden skulle kunna leda till. Mot slutet av samtalet återkom frågan om engagemang och ställningstagande i form av huruvida vi kan försvara oss om någon vill införa ett annat samhällskick. Detta handlade om medborgarskap, om ställningstagande till vilken samhällsform man vill ha och civillurage. Landstinget i Stockholm framträdde mot denna bakgrund som "sovjetstaten". Samtalet mynnade ut i frågan om vi kommer att kunna försvara oss om vi ställs i en situation där kompromiss och förhandling inte är möjligt.

Del 2: Sökande efter centrala teman

Under denna del identifierade deltagarna centrala teman. Dessa kan sammanfattas under tre huvudteman:

- framtiden och framtidstro,
- maktstrukturer, hot och gränser,
- valfrihet, relationer och identitet.

Del 3: Analys och hypoteser

Framtiden och framtidstro

Den äldre generationen förefaller inte längre känna igen sig i förhållande till den yngre. Unga människors former av kontakt och sätt att uttrycka sig framstår som främmande, exotiska och oroande. "Vilka hemskheter utspelar sig egentligen på Lunar Storm?". Vuxna borde engagera sig i den yngre generationen och återta ett uppfostrande ansvar. Inför detta kom en vilshenhet som både handlar om brist på civillurage och samhällsprocesser som underminerar civillurage. Dock uppfattas förhållandet mellan generationer som ett relationsfenomen snarare än som ett kulturfenomen. Det innebär en föreställning att problemen kan lösas genom kollektiva beteendeförändringar.

Uppfattningar och förhållande till framtiden förefaller vara mycket olika mellan generationerna. Detta torde bland annat hänga samman med att traditionella, hierarkiska strukturer har ersatts med horisontella. Organisationer byggs i nätverk och självorganiserande system. Detta kan bidra till att man i dagens organisationer inte längre har att förhålla sig till den som har makt över processerna utan snarare tvingas förhålla sig till processernas makt. Detta skapar en oförutsägbarhet som i kombination med marknad och ekonomi kan uppfattas som att allting handlar om pengar. Framtiden kommer därmed att framstå som ständigt föränderlig, obegriplig och skrämmande. Det leder även till att förhållanden som utgör verkliga hot mot den västerländska samhällsformen förnekas och reduceras.

Framtidstro undermineras både av yttre hot om terrorism och inre sönderfall och den låses i en rädsla för framtiden som kan beskrivas som en institutionaliserad maktlöshet. Många upprörs av detta vilket kommer till uttryck dels i form av korrigeringar av denna bild, dels i form av förslag om kollektivt förändrade beteende. Samtidigt framstår framtiden som något som man inte är en del av och som man väntar att någon annan ska ta ansvar för, alternativt att man måste klara sig själv.

Hypotes: Globaliseringen har på ett genomgripande sätt förändrat det västerländska samhället. Innebörden av den nya tekniken, den förändrade världsekonomin, konkurrensen från nya marknader och terrorismen börjar bli en del av människors inre värld och påverkar sociala relationer på olika sätt. Detta ger en upplevelse av att ha förlorat kontakten med historien på många sätt. För individen tar det gestalt i förhållande till framtiden: man vet inte varifrån man kommer, det vill säga tidigare erfarenheter och kunskaper är inte längre användbara och relevanta; man vet inte heller vart man är på väg, vilket innebär att det inte heller går att avgöra vilka kunskaper och färdigheter man behöver för att kunna hantera framtiden. Dilemmat invaderar medborgaren på ett särskilt sätt. På individplanet framstår det som en oförmåga att tänka, ta ställning och dra slutsatser om sin omvärld; på ett samhällsplan tar det form, genom allt intensivare strävanden att skapa trygghet och omsorg, vilket institutionaliserar maktlösheten. I ett sådant samhällsklimat kan landsting och kommuner framstå som totalitära.

Maktstrukturer, hot och gränser

Det svenska förhållandet till våld skiljer sig gentemot andra länder. Ett uttryck för detta handlar om svårigheten att veta om våldet verkligen ökat under det senaste decenniet eller om skillnaden mot tidigare snarare handlar om vår förmåga att ta hand om våld. Förhållandet till omvärlden präglas av föreställningen att Sverige som kan stå utanför. Terrorism kan inte drabba Sverige. Detta förhållningssätt har sannolikt historiska rötter. Dock finns en aktiv ovilja att se sådana yttre hot som något verkligt. Att förhålla sig till dem medför ställningstaganden och eget ansvar för att förhindra våld. När enskilda individer gjort detta i Sverige finns exempel på att man mördats eller fått varningar av sin arbetsgivare. Såväl den som utsätts för våld som den som ingriper möts av passiva åskådare. Att inte kunna vänta sig att det finns ett kollektivt ansvar och en gemensam strävan att förhindra våld torde sannolikt bidra till upplevelsen av destruktivitet i det svenska samhället. Det är samhällets angelägenhet, inte den enskilde medborgarens. Förnekandet av yttre hot medför att det på ett generellt plan blir svårt att skilja mellan verklig fara och skapad rädsla. Detta bidrar i sin tur till att sociala strukturer löses upp och ger upphov till en längtan efter gränser. Trängselskatten symboliserar en hanterbar kompromiss, det vill säga ett ingripande som man visserligen kan ha olika uppfattningar om, men som samtidigt är en gränsdragning som varken förhindrar eller leder till krig, en trivselskatt eller om man så vill en trivselgräns. En sådan gräns kan antingen passeras genom utnyttjande av kollektiva färdmedel eller genom att betala. Den förändrar människors resebeteende men inte självklart människors sätt att tänka om samhället och om hur ett anständigt samhälle kan upprätthållas. Kompromisser av detta slag torde bidra till det som beskrevs som ett inre hot: en vag känsla av sönderfall, där det är svårt att såväl lokalisera som utkräva ansvar.

Hypotes: I vid bemärkelse kan även detta förstås i termer av globalisering. Men här torde även innebörderna av Sveriges medlemskap i EU ha betydelse. Neutralitet och alliansfrihet kan ha bidragit till en föreställning om att Sverige är en moralisk förebild och därmed inte ska inkluderas i de länder som kan utsättas för angrepp av terrorister. En annan sida är den rapportering som medborgaren matas med dagligen. Det är svårt att försvara sig mot dessa intryck och hur det präglar förmågan att tänka. Upplevelsen av att det inte finns ett självklart samarbete mellan medborgare för att försvara sig mot inre och yttre hot leder till förnekande av våld och hot. Därmed blir det också svårt att ta hand om och hantera våld i samhället.

Valfrihet, relationer och identitet

Valfrihetens ideologi har skapat både möjligheter och begränsningar. Att välja kräver engagemang, men innebär samtidigt en ständig osäkerhet om man valde rätt. Valfriheten innebär med andra ord krav på medborgaren att veta vad han eller hon vill, att välja rätt och att satsa

ekonomiskt och personligt. Livet blir ett projekt där det gäller att skapa sig maximal utdelning. För den enskilde blir det svårt att uppleva en bestående identitet, frågor om att bli någon och att vara någon är ständigt aktuella. Till detta förhåller sig olika generationer på olika sätt. Yngre uppfattar mer av möjligheter medan äldre förfasar sig över det som framstår som ytlighet. Tidigare överbryggades klyftan mellan generationer på ett självklart sätt genom berättande. Berättelsens traderande funktion står inte längre till buds på samma självklara sätt. Samtidigt finner vi sökandet efter den egna personliga historien i form det stora intresset för släktforskning. Det individuella livsprojektet har också inneburit upplevelse av gemenskap och genuina samtal med andra människor. En trevlighetskultur har uppstått som präglas av likhet och konformism. I denna tar man inte risken att bli berörd. Relationer omvandlas till lättsamma bekantskaper utan några förväntningar på den andre. Det mänskliga livets existentiella och dramatiska sidor kan man ta del av i allehanda dokusåpor. Den som vill ha en genuin dialog med en annan människa söker sig till dem som är olika. Men även här rör det sig om tillfälliga möten. I dessa kommer även ambivalensen till uttryck, lusten att få kontakt och osäkerheten på vart en sådan kontakt kan leda till. Sökandet efter gemenskap tar sig också uttryck i intresset för alternativa uttrycksformer där man tillsammans med andra kan vara kreativ, som musik och dans.

Hypotes: Individualismen har bidragit till en kultur där livet framstår som ett projekt. Förmåga att välja och satsa rätt är en förutsättning för ett framgångsrikt liv. Detta påverkar människors sätt att skapa relationer med varandra. Förutsättningen för nära relationer är att leva igenom spänningar och konflikter tillsammans med någon annan. I det individuella livsprojektet blir relationer något som kan väljas eller väljas bort. Men detta leder till ett sökande efter genuin gemenskap som ett sätt att lindra den inre tomheten. Individualismen som social rörelse kan ha bidragit till att människor fått svårt att tolka sina egna upplevelser och därmed skilja mellan sig själv och andra. Det kan vara en förklaring till förkärleken för kognitiva och beteendeariktade åtgärder för att råda bot på upplevelser av inre tomhet och brist på gemenskap. Samtidigt måste genuin gemenskap och delad glädje döljas eller undanhållas.